

KDO ROZHODUJE O TOM, CO JE A CO NENÍ DEZINFORMACE?

Kamil KOPECKÝ

Ve světě, kde má každý přístup k internetu a může být publikován jakýkoliv obsah bez jakékoli kontroly, se stává stále těžší říci, co je a co není důvěryhodné a čemu vlastně můžeme věřit. V této souvislosti je stále naléhavější potřeba mít mechanismus, který by pomohl rozlišit pravdu od lži a ochránil lidi před dezinformacemi. S tím souvisí otázka v titulku, kterou vidáme a slýcháme ve veřejném prostoru v posledních letech poměrně pravidelně - kdykoli se začne debatovat o problematice dezinformací a misinformací. Tento článek hledá a nabízí odpovědi právě na tuto otázku.

Je třeba připomenout si, co je [dezinformace](#) - **dezinformace je nepravdivá informace, která je záměrně šířena, aby ovlivnila/oklamala určité skupiny lidí, případně celou společnost, přičemž tvůrce a šířitel z ní mají zpravidla nějaký prospěch**. Samotná definice dezinformace se tedy skládá ze tří základních částí - lži, záměru a prospěchu. Při rozhodování, co je a co není dezinformace, bychom tedy měli sledovat právě tyto 3 základní složky - pravdivost, záměr a prospěch.

A. Ověřování faktické správnosti

Ověřit si pravdu a lež určité informace dokážeme i my sami - stačí disponovat základními znalostmi a dovednostmi, především pak:

- 1. Přeložit si informaci z cizího jazyka**
- 2. Reverzně vyhledat fotografii či video**
- 3. Vyhledat zdroj informace a posoudit ho**

-
4. **Ověřit si, kdo je majitel domény či IP adresy**
 5. **Naučit se rozlišovat, zda jde o názor, nebo o faktické sdělení**
 6. **Umět posoudit kontext informace**
 7. **Rozlišit dezinformaci od misinformace**
 8. **Umět vyhledávat v databázi např. u hoaxů**
 9. **Pracovat s primárními zdroji**

Samozřejmě toto vše za vás mohou udělat a dělají také různé fact-checkingové organizace, novináři, kvalitní média, státní instituce apod. **Vždy ale máme možnost zkontrolovat si, jak se k výsledku došlo (kvalitné instituce zveřejňují zdroje a postupy)! Máme to ve svých rukou!**

Problém je, že **ne každou informaci dokážeme ověřit** - třeba proto, že pro její ověření neexistují žádné zdroje informací, nebo je informací velmi málo. Tehdy je pak třeba věnovat pozornosti také tomu, kdo informaci rozesílá, zda je jasné autorství dané informace, zda jde o autoritu, zda neexistují protichůdné informace apod. Extrémním případem neověřitelných informací jsou nejrůznější druhy řetězových dopisů, které zpravidla obsahují pouze určitá tvrzení, která však nemají autory ani neodpovídají pravdě, přesto jsou masově mezi uživateli e-mailů šířeny a ovlivňují je.

Velmi častou situací je také **zaměňování misinformací a dezinformací**. [Misinformace](#) je nesprávná, nepravdivá či zavádějící informace, zjednodušeně chyba, která však není šířena úmyslně a systematicky, s cílem ovlivnit naše rozhodování, přičemž autor či šířitel je přesvědčen, že je informace správná a pravdivá. Misinformace je zjednodušeně řečeno nezáměrná chyba. Pro misinformace jsou typické např. chyby v datech, chybné interpretace dat, zavádějící nadpisy článků neodpovídající obsahu, záměně obrazového materiálu při vysílání apod. I když misinformace nemusí být úmyslně šířeny za účelem klamání, mohou stále mít negativní dopad na společnost a jednotlivce, zejména pokud jsou tyto informace součástí kontroverzních témat nebo pokud jsou šířeny ve velkém měřítku. Je důležité být obezřetný při sdílení informací a ověřit si, zda jsou informace věrohodné a správné, než je sdílet s ostatními.

Misinformace byly typicky spojeny např. s pandemií Covid-19, kdy např. představitelé vlády vydávali na základě dostupných informací různé druhy prohlášení, která odpovídala aktuálnímu stavu poznání, ta se však s přibývajícím množstvím nových informací ukázala jako nesprávná. To je naprosto běžný a přirozený proces - **čím více ověřených informací máme, tím jsme přesnější, tím více naše tvrzení odpovídá pravdě**. Nejde však o dezinformace, ale o misinformace (mistake = chyba).

Za misinformaci jde např. považovat také titulek „*Babiš umí jen kňučet a strašit. A Nerudovou bych vzal na Hrad jako ‚účetní‘, říká Petr Pavel*“, který se objevil nad článkem v Hospodářských novinách a který je nepravdivý a zkreslil realitu, protože dnes již prezident Petr Pavel tento výrok neprohlásil a jde o silnou novinářskou zkratku. HN také později titulek [upravily](#). K misinformacím řadíme také záměnu ilustrační fotografie při vysílání České televize. Česká televize totiž omylem použila snímek se škodami po moravském tornádu jako ilustraci k reportáži o válce na Ukrajině, svůj omyl však [přiznala a vysvětlila](#), jak k němu došlo. Nejde tedy o dezinformaci, ale o misinformaci, která byla napravena. Misinformací se tak velmi často dopouštějí novináři.

S tím souvisí také nejrůznější prohlášení vědců apelujících např. na prověření různých druhů informací, statistik, výpočtů, studií apod. Pokud vědec pojme podezření, že nějaké oficiálně zveřejněné informace neodpovídají pravdě a jsou zkresleny, pak není ani dezinformátor, ani misinformátor, jednoduše informaci nevěří a nesouhlasí s ní. Tuto situaci nesmíme zaměňovat za cílené a záměrné šíření nepravdy. Vědcům by mělo jít vždy o hledání pravdy - i když nemusí odpovídat jejich vlastnímu pohledu na svět. A měli by být připraveni také na oponenturu. Ostatně, i vědci se mohou mýlit.

B. Záměr a prospěch

Při ověřování dezinformací je potřeba myslet také na to, proč vlastně někdo tyto informace tvoří i šíří a jaký z toho má prospěch. Proto si pojdme shrnout, co všechno motivuje tvůrce a šířitele (převzato a upraveno z [E-Bezpečí](#)):

1. Finanční důvody - tvůrci/šířitelé dezinformací často vybírají od svých sledujících různé druhy finančních příspěvků určených na fiktivní “odhalování pravdy”, případně se šířením snaží zvýšit návštěvnost svých webových stránek, aby profitovali z reklamy. Zisk ze šíření informací může být poměrně vysoký, bavíme se o stovkách tisíc až milionech korun.

2. Politické důvody - dezinformace a jejich šíření bývá běžnou součástí politiky, řada politiků (včetně prezidenta či premiéra) cíleně šíří dezinformace o svých politických oponentech s cílem zdiskreditovat je a snížit jejich šance uspět ve volbách, pomocí dezinformací také velmi často komunikují se svými voliči. Pro některá politická hnutí či strany je dokonce šíření dezinformací základem jejich politické agendy a způsobem, jak si udržet dostatek voličů.

3. Ideologické důvody - mnoho lidí šíří dezinformace proto, aby podpořili své ideologické přesvědčení nebo propagovali své vlastní politické názory. Velmi často jde o různé druhy extremistických stran.

4. Negativní záměr - někteří lidé šíří dezinformace proto, aby ublížili jiným lidem či skupinám osob. Šíření dezinformací také bývá reakcí na různé druhy verbálních urážek, např. reakce na označení dezoláti.

5. Jde o součást vlivových operací vedených často ze zahraničí (tzv. hybridní válka) - dezinformace byly vždy součástí nejrůznějších vojenských konfliktů a existovaly dávno před příchodem moderních komunikačních nástrojů, z historie můžeme uvést například příklady protinapoleonské propagandy, britské a německé propagandy v době světových válek, komunistické propagandy (viz např. dezinformace o “americkém broukovi” šířeném na území naší země), v současnosti pak na našem území můžeme hovořit např. o pruské propagandě (viz každoroční zprávy BIS) spojené s válkou na Ukrajině. Cílem vlivových operací velmi často bývá narušit fungování demokratických zemí tím, že jejich **občané přestanou důvěřovat státním institucím své vlastní země, začnou zpochybňovat demokratické principy (např. volby), začnou relativizovat veškeré informace a zastávat různé druhy alternativních pravd, budou**

požadovat násilnou změnu systému apod. Obecným cílem tedy je, aby nikdo v dané zemi nevěřil nikomu a ničemu.

6. Šíření je způsobeno např. kognitivními zkresleními, různými druhy informačních poruch a chyb - dezinformace např. šíříme proto, protože je zveřejnila známá osobnost, které věříme a která “by nám přece nelhala” (např. známý zpěvák, herec, známý politiky či jiná celebrita) (tzv. authority bias), dezinformace šíříme proto, že je šíří všichni ostatní v naší oblíbené skupině (viz tzv. konfirmační zkreslení a tzv. komnata ozvěn) apod. Zde se však dostáváme na hranu termínu dezinformace a dostáváme se spíše k termínu misinformace (dříve v textu).

Proces ověřování pravdivosti informace může být často dlouhý, únavný, vyžaduje velké množství úsilí a času, ale také mnoho dovedností (ne každý si např. dokáže ověřit původ obrázku nebo např. určit majitele domény). Přestože tedy **každý z nás má teoreticky možnost ověřovat si informace na internetu a rozhodovat o tom, co je a co není dezinformace, čistě prakticky to každý uživatel internetu nedokáže**. Proto také máme celou řadu organizací, které za nás toto ověřování dokáží udělat a zároveň nám nabídnou zdroje, ze kterých při ověření vycházely.

A co je to ten zákon proti dezinformacím? Nebude nám určovat, co je a co není pravda?

Otázka z titulku je také často spojována s chystaným zákonem a případným rozšířením trestního zákoníku o trestné činy, které se šířením dezinformací souvisejí. Hned na úvod - **zákon nerozhoduje o tom, co je a co není dezinformace!** Navíc nejde o zákon, který by řešil běžné názory/diskuse běžných občanů sdílené na internetu - ale o zákon, který se zaměřuje přesně na to, co jsme definovali před chvílí - **vědomé a záměrné šíření dezinformací s cílem významně poškodit demokratický charakter státu či jeho klíčových bezpečnostních zájmů**.

Zde je potřeba uvědomit si, že v naší Ústavě - konkrétně v [Listině](#)

[základních lidských práv a svobod](#) - máme uvedeno, že *Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti*. Jenže nemáme zákon, který by řešil situaci, kdy jsou k ohrožení bezpečnosti státu využity právě dezinformace, proto v praxi pracujeme především s existujícím trestním zákoníkem, který však nově vzniklé situace neumí řešit a postihnout. Proto je nutné buď rozšířit stávající trestní zákoník nebo připravit rovnou nový zákon.

Potřeba existence nového zákona se objevila především v souvislosti s blokadou webů šířících dezinformace a ruskou propagandu v počátku přímého válečného konfliktu na Ukrajině. Žádost o zablokování konkrétních dezinformačních webových stránek šířících ruskou válečnou propagandu od Vlády ČR a NÚKIB na sdružení CZ.NIC pak vedla k dočasnému zablokování několika webových stránek ([více např. zde](#)) - zde je potřeba uvědomit si, že přestože šlo o logické a pochopitelné rozhodnutí, nevycházelo zcela z Ústavy, kde je jasně uvedeno, že omezení je možné pouze zákonem = soudem. Proto také NÚKIB “žádal o blokaci”, nikoli “nařizoval blokaci” - k nařízení by neměl pravomoc. Každopádně tento stav je třeba napravit, a proto je existence tohoto zákona nutná.

Kdo tedy rozhoduje o tom, co jsou a nejsou dezinformace?

Jak jste asi pochopili, rozhodnout o tom, co je a není dezinformace, není vzhledem k jejich komplexnosti úplně snadné - každopádně **každý z nás má - v závislosti na svých znalostech a dovednostech - možnost ověřit si, zda je konkrétní informace fakticky správná a odpovídá realitě**. Máme k dispozici celou řadu relevantních informačních zdrojů, máme pokročilé vyhledávání, umíme vyhledávat fotografie a videa, umíme si přeložit článek z cizího jazyka apod. Stát, kvalitní média, univerzity či různé druhy fact-checkingových organizací nám mohou vyhledávání relevantních informací k tématu usnadnit, zkrátit čas, který bychom ověřování věnovali, nabídnout nám kratší cestu k cíli. Což mnoho z nás využívá. **Rozhodujeme však my**

sami - na základě relevantních informací a třeba i na základě důvěry v konkrétní instituci.

Pro E-Bezpečí
doc. Mgr. Kamil Kopecký, Ph.D.
E-Bezpečí, Centrum PRVoK
Univerzita Palackého v Olomouci